

TOP-CONFERENCES

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies

International Conference of Economics, Finance and Accounting Studies is a double-blind peer-reviewed, open-access journal published to reach excellence on the scope. It considers scholarly, research-based articles on all aspects of economics, finance and accounting. As an international congress aimed at facilitating the global exchange of education theory, contributions from different educational systems and cultures are encouraged. It aims to provide a forum for all researchers, educators, educational policy-makers and planners to exchange invaluable ideas and resources.

Madaniy Meros Obyektlaridan Turistik Xizmatlarni Diversifikatsiya Qilish Uchun Foydalanish Yo‘Nalishlarining Ilg‘Or Xorijiy Tajribalari

Raupov G‘ayrat Soyibovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Moddiy madaniy merosning xususiyatlari ko‘p qirrali bo‘lib, uning mohiyatida iqtisodiy va madaniy qiymatlar uyg‘unligi mujassamlashadi [1]. Madaniy meros obyektlarida turizm xizmatlarini tashkil etish borasidagi ilg‘or tajribalarga e‘tibor qaratishdan avval turizm ishtirokchilari va madaniy meros menejmenti doiralari o‘rtasidagi munosabatlar mohiyatini aniqlashtirish lozim deb hisoblaymiz.

McKercher, Ho.PSY va H.Cros Gonkong misolida turizm va madaniy merosni boshqarish o‘rtasidagi munosabatlarni tahlil qilar ekan, mazkur jarayonga ta’sir etuvchi besh xil holatni aniqlashgan[2]:

- 1) turizm va madaniy meros menejmentining mustaqil rivojlanishi;
- 2) ishtirokchilar o‘rtasidagi siyosiy ta’sirga asoslangan kuch muvozanati;
- 3) turli darajadagi bilimga ega bo‘lgan manfaatdor tomonlarning xilma-xilligi;
- 4) ko‘rib chiqilayotgan madaniy meros aktivlarining xilma-xilligi;
- 5) aktivlarni iste‘mol qilishning turli usullari.

Ko‘plab turizm destinatsiyalari uchun madaniy meros obyektlari va boshqa madaniy yo‘nalishdagi turistik takliflar tizimini rivojlantirish majmuaviy asosda turizm portfelini diversifikatsiya qilish imkoniyatini taqdim etib beradi. Ayrim davlatlarning turizm bozorlari uzoq vaqt davomida sohil va dengiz turizmiga oid xizmatlarga asosiy e‘tiborini qaratgan bo‘lsa-da, bugunga kelib, asta-sekinlik bilan ular tobora ko‘proq madaniyatga asoslangan turizm takliflarini shakllantirishga yoki diversifikatsiyalashga intilmoqda va bu orqali sayohatgoh haqida turistlarda yanada ko‘proq ma’lumot olish va undan bahramand bo‘lish imkoni yuzaga keladi[3].

2023-yilning may oyidan, 2024-yil martigacha Buyuk Britaniya madaniy meros obyektlariga amalga oshirilgan tashriflarni tahlil qilish maqsadida mamlakatning “Raqamli, Madaniy, Ommaviy va Sport Departamenti” tomonidan o‘tkazilgan so‘rovnoma natijasida, ishtirokchilarning 38 foizi madaniy meros obyektlariga yiliga uch yoki to‘rt marotaba tashrif buyurganliklari aniqlangan bo‘lib, sakkiz foizi bu kabi hududlarga haftasiga kamida bir marta borishni afzal ko‘rishlarini ma’lum qilishgan (1-rasm)[8]. Demak, Angliya madaniy meros obyektlariga bo‘lgan qiziqish doimiy tashrif buyuruvchilar orasida shu darajada yuqoriki, ular

2024-yilda Britaniyaning tarixiy madaniy obyektlariga oilaviy tashriflar avvalgi yillarga nisbatan yuqoriroq ko'rsatkichni taqdim etgani holda, 550000 dan ortib ketdi. Birgina Stonehengeda oilaviy tashriflar so'nggi o'n yillikda o'rtacha hisobda 23% dan o'sgan. Umuman olganda, mamlakat miqyosida madaniy meros obyektlariga tashrif buyuruvchilar soni har yili o'rtacha 12% dan o'sib, tarixiy qal'alar, saroylar va monastirlarning sakkiztasi 2023-yilda eng yuqori tashrif ko'rsatkichini qayd etgan bo'lsa, yana o'nta hudud so'nggi o'n yillikdagi eng yaxshi davrni ijobiy ma'noda o'z boshidan o'tkazdi[11]. Kelib chiqadiki, MMO larda yaratilgan xizmatlar hamda shart-sharoitlar shu darajada qulay va sifatliki oilaviy tashriflar uchun barcha imkoniyatlar yaratib berilgan va mijozlar o'zlarini erkin his etishlari uchun MMO menejment sohasi vakillari doimiy rivojlanish tomon intilmoqda.

Xitoy tajribasiga murojaat qiladigan bo'lsak, sayohatchilar oqimi bir qator xavflarni keltirib chiqarishi mumkinligi fakti yuzaga kelishiga guvoh bo'lamiz. Masalan, janubiy Xitoydagi Zili qishlog'i UNESCOning Jahon madaniy merosi obyektlari ro'yxatida qayd etilgan Kaiping minoralarini ko'rish maqsadida tashrif buyurgan turistlar sonining oshishi kuzatildi[4]. Ushbu diqqatga sazovor madaniy obyektlar, aholi istiqomat qiladigan shaharchada joylashgan bo'lib, 2007-yilda Jahon madaniy merosi maqomi berilishi bilan mazkur inshootlarni ko'rish istagida eski shaharchaga ichki turistlar oqimi keskin oshib ketgan[5]. Ushbu o'sish destinatsiyaning tijoratlashishiga olib kelgani holda, yanada ko'proq sayyohlar va mablag'lar oqimi shakllanishini ta'minladi.

Biroq, afsuski gentrifikatsiya yuzaga kelishi mazkur o'zgarishlar fonida yuzaga kelib, aks ta'sirlar paydo bo'lishiga turtki berdi. Natijada, uzoq yillar mobaynida hududda istiqomat qilib kelgan mahalliy aholi vakillari shaharni asta-sekin tark eta boshladilar va mavjud turar-joylar biznes maqsadlariga moslashtirildi. Shunga qaramay, Xitoyning qishloq hududlarida joylashgan Sanqingshan jahon madaniy merosi obyekti singari kichikroq shaharlar ma'muriyatlari ichki turizmni rag'batlantirishga intilayotgan bo'lib[6], jarayonga ikki xil nuqtai nazardan qarash mumkin. Birinchidan, sayyohlik qishloq aholisi uchun an'anaviy dehqonchilikdan faoliyat turlaridan chetlanib, boshqa sohalarida o'z imkoniyatlarini sinab ko'rishga imkon bergani holda, sayyohlik biznesidan olingan daromadning ijobiy ta'siri kambag'allikni qisqartirishga turtki beradi. Ikkinchi tomondan, sayyohlar sonining ko'payib borishi ortiqcha turizm oqimlari shakllanishiga va tig'izlik vujudga kelishiga zamin yaratib, hududga ortiqcha bosimlar paydo bo'lishiga olib keladi. Yuqorida ko'rib o'tilgan Kaiping minoralari misolida ko'rib o'tadigan bo'lsak, 3 yil ichida tashrif buyuruvchilar soni yiliga o'rtacha 70,000 dan 2 milliontaga oshib ketishi oqibatida, ushbu diqqatga sazovor maskanga qo'shimcha bosimlar, murakkabliklar, hal qilish zaruratga aylangan muammolar paydo bo'lishiga olib keldi[7]. Demak, tig'izlik masalasi madaniy meros obyektlaridagi xizmatlar diversifikatsiyasi jarayonlarida ham albatta inobatga olinishi shart va zurur sanalib, hududlarga xos xususiyat hamda imkoniyatlar jarayonda hal qiluvchi omil vazifasini o'tab beradi.

Janubiy Koreya poytaxti Seul boy madaniy merosga ega poytaxt shaharlardan bo'lib, aholisining ko'pchiligi yiliga kamida bir marotaba madaniy joylarga tashrif buyuradi, ammo poytaxt shaharga yosh sayyohlarni jalb qilish uchun innovatsion strategiyalarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Seul tadqiqot instituti tomonidan o'tkazilgan va 523 nafar kishini qamrab olgan so'rovnomadan ma'lum bo'lishicha[12], ishtirokchilarning 48,9 foizi madaniy meros obyektlariga yiliga kamida bir marotaba tashrif buyurishni afzal ko'radi. Tadqiqotchilar xulosalariga ko'ra, maxsus dasturlarni ishlab chiqish va madaniy meros obyektlarini zamonaviy, ijodiy kontent bilan uyg'unlashtirish, jumladan, shoular, raqamli san'at va immersiv tajribalar singarilarni shakllantirish maqsadga muvofiqligi aniqlandi.

Afrikaning MMolari borasida eng yetakchi mamlakati Misrda 2022-yil noyabr oyida Milliy turizm strategiyasi ishga tushirilib, unga muvofiq 2028-yilgacha mamlakatga 30 million nafar turist jalb qilish maqsad qilinmoqda va yiliga 25-30 foizlik o'sish ko'rsatkichlarini qayd etish rejalashtirilgan. Ushbu strategiya asosida Misrning arxeologik hududlari va muzeylaridagi tashrif buyuruvchilar uchun yaratilgan mavjud xizmatlarni yanada yaxshilash sa'y-harakatlari davom

ettirilib, turistlar uchun va nogironligi bor insonlar uchun mavjud imkoniyatlar yaxshilanadi.

Italiyaning ko'zga ko'ringan MMO laridan sanaluvchi Kollizey ham o'zining boy infratuzilmasi va texnik yechimlar bilan uyg'unlashgan xizmatlari vositasida turistlarga a'lo darajadagi xizmatlar paketini taklif etib kelmoqda. 2023-yil 18-oktabridan inshootga kirish imkonini beruvchi barcha turdagi chiptalar sotuvi qoidalariga o'zgartirishlar kiritilib, ma'muriyat bu orqali spekulyatsiyani amalga oshirayotgan qonunbuzarlarga qarshi kurash boshlab, bundan ko'zlangan maqsad turistlarning katta oqimini yetarli darajada chiptalar bilan adolatli tartibda ta'minlanishiga erishish va narxlarning sun'iy ravishda oshirilishiga yo'l qo'ymaslik hisoblanadi. Demak, MMO larda chiptalar sotuvi masalasida alohida yondashuv talab etilib, Italiya tajribasidan kelib chiqqan holda vujudga kelishi mumkin bo'lgan bu boradagi muammolarni bararaf etishning zaruriy chora-tadbirlari rejasini ishlab chiqish va imkon qadar qisqa fursatda uni amalga oshirish lozim hisoblanadi.

Statistik ma'lumotlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, 2023-yilda Kollizeyni ziyorat qilish maqsadida tashrif buyurganlar soni 12 milliondan ziyodni tashkil etgan. Yana ham aniqrog'i Kollizey arxeologik parkini 12 213 000 nafar sayyoh tashrifi kuzatilib, 2022-yilga nisbatan 24 foizlik o'sish qayd etilgan (avvalgi ko'rsatkich 9,3 million nafar bo'lgan). Yangi bronlash tizimidan hozirga millionlab turistlar erkin foydalanayotganliklari hisobotlarda qayd etib o'tilganligi e'tiborlidir[13]. Har oying birinchi yakshanbasida Kollizey va Rim muzeyiga bepul kirish imkoniyatlari taqdim etilsada, juda katta miqdordagi talab yuzaga kelishi oqibatida ko'p sonli turistlar bunday imkoniyatdan bebahra qoladilar.

Mutaxasislarning hisob-kitoblariga ko'ra Kollizey har yili mamlakat budjetiga o'rtcha 1,4 milliard yevro miqdorida daromad olib kelishi bilan birga, uning bilvosita ta'siri natijasida inshoot yon atrofida 400 million yevro miqdoridagi mablag'lar aylanishi kuzatilib, oddiy sayr-tomoshalar, yondosh hududlardagi xaridlar orqali amalga oshiriladigan xarajatlar bunda asosiy o'rin tutadi.

Madaniy meros obyektlaridan turistik xizmatlarni diversifikatsiya qilish uchun foydalanish yo'nalishlarining ilg'or xorijiy tajribalarini o'rganish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Buyuk Britaniyada 2013-2023-yillar davomida madaniy me'ros obyektlariga oilaviy tashriflar 50% dan ziyod o'sishni ko'rsatgan. Tintagel Qal'asi va Lindisfarne Priory kabi 19 ta obyektlar rekord darajadagi tashriflar ko'rsatkichini namoyon etib, Gainsborough Old Hall va Helmsley Qal'asi singari mashhur madaniy obyektlar ham tashrif buyuruvchilar orasida tobora ommalashib bormoqda. Demak, Britaniyada MMOlarda tizimli asosdagi infratuzilmaviy shart-sharoitlarni yaratilishiga erishilganki, sayyohlar oilaviy vaqt o'tkazishlari uchun juda katta qulay imkoniyatlar mavjudligi qayd etilayotgan ijobiy dinamik ko'rsatkichlardan darak berib turibdi.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, ko'plab turizm destinatsiyalari uchun madaniy meros obyektlari va boshqa madaniy yo'nalishdagi turistik takliflar tizimini rivojlantirish majmuaviy asosda turizm portfelini diversifikatsiya qilish imkoniyatini taqdim etib beradi. Ayrim davlatlarning turizm bozorlari uzoq vaqt davomida sohil va dengiz turizmiga oid xizmatlarga asosiy e'tiborini qaratgan bo'lsa-da, bugunga kelib, asta-sekinlik bilan ular tobora ko'proq madaniyatga asoslangan turizm takliflarini shakllantirishga yoki diversifikatsiyalashga intilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Throsby D (2012) Heritage economics: a conceptual framework. In: Licciardi G, Amirtahmasebi R (eds) The economics of uniqueness: investing in historic city cores and cultural heritage assets for sustainable development, the urban development series. The World Bank, Washington, DC. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9650-6>
2. McKercher B, Ho PSY, du Cros H (2005) Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong. *Tour Manag* 26(4):539–548. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.02.018>

3. Ashworth, A. (2004) *Cost Studies of Buildings*. 4th Edition, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River.
4. Hunt, K. (2012, August 14). Tourism boom threatens China's heritage sites. CNN Travel. <https://edition.cnn.com/2012/08/14/world/asia/china-heritage-tourism/index.html>
5. Yi, X., Fu, X., Yu, L., & Jiang, L. (2018). Authenticity and loyalty at heritage sites: The moderation effect of postmodern authenticity. *Tourism Management*, 67, 411–424. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tourman.2018.01.013>
6. Su, M. M., Wall, G., & Xu, K. (2016). Heritage tourism and livelihood sustainability of a resettled rural community: Mount Sanqingshan World Heritage Site, China. *Journal of Sustainable Tourism*, 24(5), 735–757. <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1085868>
7. Ma, S. N. Z., Mohame, B. B. (2023) *Heritage Tourism and Cultural Identity in China: Challenges and Opportunities for Development*
8. <https://www.statista.com/statistics/558111/heritage-site-visit-frequency-uk-england/>
9. <https://www.english-heritage.org.uk/about-us/search-news/record-number-of-visitors-in-2023/> ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi
10. <https://www.english-heritage.org.uk/about-us/search-news/record-number-of-visitors-in-2023/> ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi
11. <https://www.english-heritage.org.uk/about-us/search-news/record-number-of-visitors-in-2023/>
12. https://www.koreatimes.co.kr/www/culture/2024/10/135_383431.html
13. <https://www.wantedinrome.com/news/italy-colosseum-record-12-million-visitors-2023.html>